

VYDAVATELSKÁ ČINNOST SPOLEČNOSTI ORBIS V KONTEXTU ZAHRANIČNÍ POLITIKY MEZIVÁLEČNÉHO ČESKOSLOVENSKA V LETECH 1921–1931

Barbara Köpplová, Jitka Kryšpínová

Studie vznikla v rámci výzkumného záměru MSM0021620841 Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika.

Orbis, the Printing, Publishing and Newspaper-Writing Company, Limited, was established at the end of March 1921 to provide information about the newly founded Czechoslovak state abroad. Orbis published a variety of newspapers and magazines, such as *The Prager Presse* (a German written daily), *weeklies Gazette de Prague* or *Central European Observer*, and several other periodicals. The company was also involved in book publishing. Orbis contributed creating a positive image of the new state, in particular in the twenties.

Keywords: Orbis Publishing Company, Czechoslovakia, Prager Presse

Významnou součástí politiky státu byla a je snaha o formování či utváření jeho obrazu navenek, do mezinárodního prostoru, i dovnitř. Státy si pro tuto vlastní symbolickou reprezentaci zřizují nejrůznější organizace, které pak svou činností vstupují do domácího i zahraničního veřejného prostoru a podílejí se na komunikačních procesech, jež se v těchto prostorech odehrávají. Stát se tak stává přímým účastníkem mediální komunikace a z jím zřizovaných, podporovaných či ovlivňovaných mediálně komunikačních aktivit lze vysledovat leccos ze zásad i praxe jeho domácí i zahraniční politiky.

Ve svém příspěvku se chceme věnovat společnosti *Orbis*, tedy přesněji *tiskařské, nakladatelské a novinářské společnosti akciové Orbis* se sídlem v Praze, a to především okolnostem jejího poslání a jejího vzniku a jejím vydavatelským aktivitám v letech 1921 až 1931. Další peripetie *Orbisu* – ať již ve třicátých letech, v době Protektorátu Čechy a Morava či v době po roce 1945 – musíme, vzhledem k prostoru, který máme k dispozici, ponechat stranou. Je třeba ještě konstatovat, že ani tak nezahrneme do našeho textu celý rozsah činnosti společnosti *Orbis*, nýbrž se zaměříme pouze na jeho vydavatelskou část, přesněji, pouze na oblast periodického tisku na vymezeném teritoriu. Náš výklad směřuje k nastiňování funkce a postavení *Orbisu* v zahraniční politice Československé republiky, v jejímž rámci se měly aktivity tohoto vydavatelství podílet na utváření pozitivního obrazu mladé republiky. Vzhledem ke specifické sociopolitické a kulturně jazykové situaci v Československu nešlo jen o domácí a cizojazyčnou tiskovou produkci, jak je tomu při propagaci státu do zahraničí běžné, ale zvláštní pozornost byla věnována vydávání československého německy psaného periodika, proto se ve výkladu soustředíme právě na tento aspekt činnosti vydavatelství.

Organizační zajištění prezentace Československa v meziválečném období

Ustavení Československa v roce 1918 představuje nejen zavedení základních národních symbolů, ale především zřízení základních správních institucí. Nové úřady, nová ministerstva, nové státní orgány potřebovaly pro své řádné fungování určitou dobu konsolidace, dobu, kdy si instituce vymezovaly a budovaly vlastní agendu a kdy se noví úředníci zapracovávali či již zkušení pracovníci přizpůsobovali podmínkám nového státu.

Pro oblast organizace tiskových záležitostí státu byl v této době podstatný především *Tiskový odbor presidia ministerské rady* (TO PMR) nového Československa, který byl založen již koncem roku 1918 a od samého počátku se pokoušel zvládat své úkoly, které se rychle rozrůstaly (a které si především v prvních letech spíše intuitivně sám stanovoval). Pracovní agendou podléhal přímo předsedovi vlády.¹ Druhou velmi vlivnou institucí pro správu tiskových záležitostí byl *Zpravodajský odbor ministerstva zahraničních věcí* (ZO MZV), později označovaný jako III. sekce.

Mezi kmenovými pracovníky TO PMR, ale i ZO MZV bylo mnoho těch, kteří patřili ke zkušeným novinářům předválečné doby, jiní přicházeli jako osvědčení úředníci. Někteří své postoje prokázali v době první světové války, jiní zase měli svá doporučení od vlivných osobností nového státu na základě známosti ještě z rakousko-uherských úřadů.

Tiskový odbor ministerstva zahraničních věcí

Prvním přednostou TO PMR se stal Jan Hajšman. Ještě v roce 1919 ho však vystřídal jeho dosavadní zástupce Mořic Bloch, který funkci zastával do roku 1934, kdy se této funkce ujal František Ebl.

¹ „...Tiskový odbor předsednictva vlády v podstatě mechanicky převzal úkoly a pravomoc podobné instituce v mocnářství...“ In: Jan Stejskal: *Zprávy z českého století. Tiskové agentury a česká společnost 1848-1948*. Triton, Praha 2008

TO PMR se potýkal např. s potřebou jasně stanovit úkoly nové zpravodajské agentury ČTK, vyrovnat se s vládními novinami, které vycházely již v době Rakouska-Uherska (*Pražské noviny* či *Prager Abendblatt*), tiskovým zákonodárstvím (včetně cenzury) apod. Značně komplikovanou a navýsost citlivou otázkou byla regulace německého tisku, který se v prvních letech samostatného státu stavěl za irendentu německého území. Do vztahu k německy psanému tisku se promítaly historicky podmíněné politické tenze, které provázely ustavování Československa od samého jeho vzniku a které se na jeho území začaly formovat před jeho vznikem. Nejasnosti kolem financování a zaměření listů vládly (nejen) na počátku 20. let také v souvislosti s vládním (státním) tiskem. Do diskuse kolem tohoto tématu vstoupila řada listů, které vládě vyčítaly především finanční příspěvky vydávané na podporu těchto titulů: „...*přednosta tiskového odboru presidia ministerské rady Fr. Ebl daroval veškeré vládní časopisy a sice 'Moravské noviny', 'Morgenpost', 'Troppauer Zeitung', Szabadszak Kassai Hirlap' a 'Slovenský východ' i s příslušenstvím společnosti Patria v Brně. Od prvního září, kdy vláda časopisy předala, poukázal tiskový odbor Boh. Pištělákovi pro Patrii nejen obnos 400 000 za zakoupený maďarský časopis Kassai Hirlap v Košicích, ale i v hotovosti 300 000 Kč a mimo to koncem listopadu poukázal ještě poštovní spořitelnou 120 000 Kč....*“ (neoznačeno. 28. říjen, 31. XII. 1921, s. 1).

Zpravodajský odbor ministerstva zahraničních věcí

Zatímco TO PMR se obracel svým působením směrem do republiky a řešil problémy a tenze, které se zde objevovaly, záměrem ZO MZV bylo utvářet obraz o novém demokratickém státě v zahraničí, ale současně také informovat o zahraničí v domácím prostředí. Svým způsobem měly tyto dvě snahy komplementární povahu a jejich cílem byla snaha o vytváření pozitivního obrazu republiky za hranicemi republiky – v prvním případě přímým působením v cizích jazycích na zahraniční publikum, ve druhém případě domácí mediální produkci, jež se mohla stát – a také stávala – předmětem zájmu zahraničních médií.

Zvláště ve směru přímého působení do zahraničí šlo zjevně o významný úkol, jehož podstatnou složkou bylo vůbec dostat Československo jako nový státní útvar do obecnějšího povědomí: „... *Řádně vybudovaná služba zpravodajská vnější i vnitrostátní jest nutným a jedině možným základem správné činnosti politické i diplomatické v užším smyslu...*“ uvádí se ve výkladu k materiálu Organizace zpravodajské služby ministerstva zahraničních věcí. „*Budovatelé našeho státu počali s touto prací již za války. Jejich věcné a spolehlivé informace nejen o zemích československých a Rakousko-Uhersku, ale i poměrech středoevropských získaly jim úctu a vážnost u státníků dohodových. Stejně tomu bylo i za jednání mírového. Zpravodajský odbor m. z. v. jest jen úředním předjímatelem a pokračovatelem této základní, moderně-diplomatické práce...*“ Zřejmé je, že součástí této „mo-

derní diplomatické práce“ bylo od počátku vedle získávání informací také budování obrazu nového státu s vědomím nejen složité situace Československa jako nástupnického státu vzniklého po první světové válce, ale také s jeho prožívaným postavením v celkovém kontextu poválečného uspořádání Evropy: „*Zejména státy ve válce poražené snaží se vyvrátiti dílo míru prostředky působícími na veřejné mínění a citění, když jejich prostředky hmotné zcela selhaly. Vůči Československu vedou poražené a s nimi spřízněné strany po všem světě zvláště usilovnou a soustředěnou práci podkopnou. Vzály si za úkol vyvrátiti důvěru ciziny k Československu, snížití jeho mravní, hospodářskou a politickou prestiž a prokázati, že provedení mírových smluv je nemožné. Ke světovému dění tomu zápolení nemůžeme přihlížeti nečinně. Není pochyby, že je třeba s veškerým úsilím činnosti nepřátelské čeliti a ukazovati naše poměry ve světle skutečnosti, vyvracet nepravdy, odrážeti neodůvodněné útoky a snažiti se na cestách přátelství a pravdy zajistiti mladému československému státu v myslích zahraničních národů místo rovnocenně s ostatními svobodnými národy. Dvojnásobně je této práce potřebi též proto, že Československo nemá posud mezinárodních tradic a že ve svých vztazích k cizině může se opírat dosud vlastně jen o hrstky zahraničních přátel...*“³ A je nakonec otázka nakolik se tento úkol podařilo naplnit, neboť „...[ú]roveň informovanosti o reálných poměrech v Československu však byla u politických špiček, natož v široké zahraniční veřejnosti překvapivě nízká. Svědčí o tom např. známý fakt, že britský ministr zahraničí Anthony Eden ještě v červenci 1936 při rozhovoru s Kamilem Kroftou nevěděl, že v ČSR existují nějaké německé strany zastoupené ve vládě. Není divu, že nacistická protičeskoslovenská kampaň i propagační činnost SdP měly na Západě, především ve Velké Británii, takový úspěch...“⁴

Přednostou zpravodajského odboru MZV byl od jeho založení v roce 1919 do vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava Jan Hájek, jeden z blízkých spolupracovníků Edvarda Beneše.⁵ Jan Hájek nejen vybudoval a řídil zpravodajský odbor MZV, ale byl také po celou dobu existence *Orbisu* členem její správní rady a významně se podílel jak na založení *Prager Presse*, tak i na další činnosti celého vydavatelského podniku *Orbisu*.

Založení společnosti Orbis

O tom, že je třeba propagovat nový stát v zahraničí, představovat jeho demokratické směřování a vytvářet a ovlivňovat povědomí o něm, bylo v českých i německých politických kruzích jasno (i když v obsazích docházelo mezi českými a německými politiky k odlišnému pojetí): „*Logika zeměpisné a hospodářské nerozlučnosti tohoto státu se střední Evropou bude stále mocněji působiti a bude museti naléztí výraz v zahraniční a vnitřní politice tohoto státu...*“⁶. Výstavba zpravodajské služby ministerstva zahraničních věcí se začala v roce 1920 zrychlovat, což lze sledovat

¹ Prezident Beneš v letech 1935 – 1938. Studie a edice dokumentů. Richard Vašek (ed.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i., 2008, s. 66

³ Organizace zpravodajské služby m. z. v. v ČSR, AMZV/III/902

⁴ Organizace zpravodajské služby m. z. v. v ČSR, AMZV/III/902

⁵ Srovnej Dejmeck, Jindřich: Pražské ministerstvo zahraničí a sebe prezentace Československa mezi světovými válkami. IN: Věře Olivové ad honorem. Společnost Edvarda Beneše, 2006

⁶ NS RČS 1920-1925, PS, 26. schůze, část 9/10 (25. 11. 1920, dr. Spina)

i na navýšení rozpočtu⁷ zpravodajského odboru a na postupném obsazování tiskových referátů na jednotlivých vyslancích v československých zahraničních misích. Politické a ekonomické potřeby působení Československa do zahraničí však vyžadovaly ještě velkorysejší přístup a rozšíření publikačních možností. Hlavně však přikazovaly jednat rychle.

K tomu, aby bylo možné nový stát propagovat v zahraničí, bylo usneseno založit samostatnou vydavatelskou organizaci, jíž se měla stát společnost *Orbis*. Návrh na utvoření podobného vydavatelství schválila vláda koncem listopadu 1920, oficiální ustavení *Orbisu* se uskutečnilo 27. března 1921 s akciovým kapitálem 15 000 000 Kč. Nová vydavatelská společnost sice byla velmi úzce personálně propojena s ministerstvem zahraničních věcí, vystupovala však jako samostatná soukromá akciová společnost. A k desátému výročí své existence zaměstnával *Orbis* celkem na 400 zaměstnanců. Nejvyšším orgánem společnosti byla správní rada složená ze 12 členů, které volila valná hromada.⁸

Na druhém zasedání výboru pro zřízení akciové nakladatelské společnosti dne 17. prosince 1920 byl z několika návrhů zvolen název nové organizace *Orbis*.⁹ Formálním zakladatelem „*Orbisu*“ tiskařské, nakladatelské a novinářské společnosti akciové se sídlem v Praze, jak zněl oficiální název, se stal nakladatel Bedřich Kočí a podle paragrafu 2 Stanov patřilo mezi úkoly společnosti „1. vydávati noviny, spisy, 2. založiti insertní jednatelství, 3. prodej a jakékoliv rozšiřování novin a spisů v Československu i za hranicemi, 4. nabytí, zřizovati, pachtovati i provozovati potřebnou tiskárnu, 5. pořizovati fotografické snímky i kresby, rozmnožovati a rozšiřovati je jakýmkoli způsobem, 6. provozovati telegrafní a novinářské zpravodajství, 7. provozovati všeho druhu propagační agendu našeho průmyslu, obchodu, lázní, umění, literatury aj...“¹⁰

Z hlediska působení na zahraniční veřejnost šlo také o to, že největší účinnosti bylo nepochybně možné dosáhnout tím, že přímo zahraniční noviny budou referovat v duchu idejí představitelů nového státu, resp. přímo československého ministerstva zahraničních věcí. Uplatnila se proto snaha kupovat v zahraničí celé listy, nebo alespoň si zavázat vybrané vlivné novináře, kteří by čas od času v daném duchu žurnalisticky působili. I když v tomto směru ministerstvo zahraničí uskutečnilo celou řadu kroků – od koupě zahraničních listů po získání vlivných zahraničních novinářů – nejjistějším a v mnoha ohledech také důležitým počinem bylo založení vlastních listů. Tím nejvýznamnějším se stala *Prager Presse*, deník, který kolem poloviny dvacátých let vycházel několikrát denně, obsahoval bohaté domácí i zahraniční zpravodajství a vydával týdenní obrazovou (fotografickou) přílohu.

Vedle deníku *Prager Presse*, jehož roli se budeme věnovat dále, bylo vydavatelským záměrem *Orbisu* působit i na vybrané intelektuální skupiny československé i zahraniční společnosti (dnes bychom nejspíše hovořili o působení na multiplikátory či „opinion leadery“ a „opinion makery“).

Proto si ZO MZV postupně budoval listy vycházejících v dalších jazycích a také skupinu odborně zaměřených časopisů. V roce 1931 se jednalo o tři týdeníky, pět měsíčníků a jeden časopis vycházející jako dvouměsíčník. Zhruba 40 až 50% nákladů zmíněných časopisů bylo distribuováno v Československu, ostatní podle svého jazykového zaměření v evropských zemích.

Mezi cizojazyčné tituly vydávané společností *Orbis* patřil například francouzsky psaný týdeník *L'Europe Centrale*. Byl založen roku 1921 a vydáván nejprve za redakce J. Pichona pod názvem *Gazette de Prague*. V r. 1926 byl název změněn na *L'Europe Centrale*, náklad listu se pohyboval mezi 2 až 4000 výtisků za redakce Georges Marota. *L'Europe Centrale* podával ve zhuštěné podobě přehled o kulturním, hospodářském, literárním a uměleckém životě nejen v Československu, ale ve střední Evropě vůbec, přičemž si všímal především veřejných otázek států spřátelených a jmenovitě zemí Malé dohody.

V angličtině vydával *Orbis* týdeník, resp. od 1934 čtrnáctideník *The Central European Observer*. List měl obdobný redakční program jako *L'Europe Centrale* a snažil se oslovovat anglicky mluvící veřejnost. Vycházel od března 1923 pod redakčním vedením J. Krause a jeho náklad činil 1 500 až 2 500 výtisků. Vydávání skončilo v prosinci 1944.

Stejně cíle jako výše jmenované dva tituly měl i ruskojazyčný měsíčník *Centralnaja Jevropa*, založený roku 1927 a vedený J. Papouškem. Vycházel zprvu jako týdeník, avšak od roku 1929 přešel na měsíční a od roku 1935 na dvouměsíční periodicitu. *Centralnaja Jevropa* měla ráz spíše literární a přinášela také ruské překlady české a slovanské literární tvorby. Podobné poslání měl i německojazyčný list *Prager Rundschau*, který vycházel v letech 1931–1939 ve dvouměsíčních lhůtách. Vydavatelem a šéfredaktorem listu byl universitní profesor Kamil Krofta, spolunakladatelem pro Německo, Rakousko a některé jiné země byla berlínská firma dr. Walter Rothschild. Časopis *Prager Rundschau* byl určen pro důkladnější pozorovatele veřejného života v Československu a v cizině, kterým nepostačuje denní tisk.

Pokud jde o odborněji laděná periodika, zaměřoval se *Orbis* tematicky na politiku. V roce 1922 převzal *Orbis* časopis *Zahraněční politika*, jehož náklad činil 1 200 až 2 000 výtisků. Měsíčník *Zahraněční politika*, vycházející pod redakčním vedením šéfredaktora Al. Hajna a vrch. odbor. rady J. Chmelaře byl zaměřen na analýzu mezinárodních otázek politických, právních, hospodářských a sociálních. Stálou přílohou časopisu byl oficiální *Věstník ministerstva zahraničních věcí ČSR*. Dalšími odborněji laděnými listy podobného zaměření byly *Měsíční zprávy Společnosti národů* (vycházely od roku 1923 v nákladu 500 výtisků a byly vydávány z pověření informační sekce Společnosti národů), dále *Věřejná správa: časopis pro správní právo a správní vědu* (měsíčník vycházel v letech 1931 až 1938 za redakce V. Joachima, sekčního šéfa ministerstva vnitra a programově navazoval na list *Správní obzor* z let 1909–1919 s cílem rozšiřo-

⁷ Srovnej: Ročenka Československé republiky 1922, roč. I., s. 52

⁸ Stanovy „*Orbis*“ tiskařské, nakladatelské a novinářské společnosti akciové se sídlem v Praze. *Orbis*. B.d.

⁹ „*Navrhuje se Comenium, Humanites, Bohemia, Urbi et Orbi, Nova Bohemia, Unitas, Pro unitatae, Orbis, Mundus. Usneseno voliti „Orbis“.*“ IN: NA, fond *Orbis*, Kniha protokolů 1, s. 8

¹⁰ Stanovy „*Orbis*“ tiskařské, nakladatelské a novinářské společnosti akciové se sídlem v Praze. *Orbis*. B.d.

vat a prohlubovat znalost platného práva a věnovat se také judikatuře, zejména nejvyššímu správnímu soudu, otázkám správní vědy, snahám o racionalizaci veřejné správy a rozebírat rozdíly mezi platným právem v Čechách a na Moravě a na Slovensku a Podkarpatské Rusi).

Mezi vydavatelské aktivity společnosti *Orbis* patřilo také vydávání týdeníku *Radiojournal*, který byl oficiálním věstníkem rozhlasové společnosti *Radiojournal* a vycházel za redakce Fr. Bodláka. *Orbis* list převzal v roce 1925 a jeho náklad se pohyboval mezi 40 a 60 000 výtisků. Kromě podrobných autorizovaných programů československých vysílačů a ostatních slyšitelných evropských stanic přinášel původní články o význačnějších událostech v rozhlasovém oboru; uveřejňoval však také články zábavné a technické, pokud měly vztah k radiu.

Od roku 1925 vydával *Orbis* také časopis *Radioamatér* s nákladem mezi 8 a 10 tisíci výtisků (list byl svého času nejrozšířenějším odborným periodikem v českém prostředí, což svědčí o tehdejší popularitě radioamatérství). Je poněkud zarážející, že i přesto, že se *Orbis* v době meziválečné zaměřil na vydávání časopisů zaměřených na rozhlasové vysílání, nerozpoznal význam, který mohl právě rozhlas mít pro propagaci republiky v zahraničí, ani ho nevyužil při působení na německou menšinu v pohraničním území. Je pochopitelně otázkou, zda by podobné vysílání např. v Německu po roce 1933 bylo přípustné, jisté však je, že určité účinky mohlo mít německé vysílání na německou menšinu na našem území.

Prager Presse

Jednou ze zásadních témat, které musela československá zahraniční politika řešit, byla prezentace postavení německé menšiny žijící v hranicích československého státu. Postavení německy mluvícího obyvatelstva v Československu nebylo jednoduché – svou roli sehrávala tradiční rivalita mezi českým a německým živlem, ostře nacionalistický diskurz, na němž se nový stát formoval jako stát „československého národa“, blízkost německého státu a další okolnosti historické, jazykové, sociopolitické i kulturní povahy. V zájmu zahraniční politiky československého státu bylo prezentovat vnitropolitickou situaci jako národnostně stabilizovanou, nabízející možnosti autentické seberealizace všem národnostním menšinám – a německé především. Média byla zvláště příhodnou platformou pro naplňování tohoto cíle, neboť sama byla součástí historického vývoje, do něhož se jazyková podvojnost života obyvatel československého území promítala.

Pohled na jazykovou provenienci utváření tradice české žurnalistiky do roku 1918 je zřetelně dvojjaký. První etapa periodického zpravodajství od 50. let 17. století do roku vydání prvních českých novin v roce 1719 je jazykově německá, aniž bychom však mohli hovořit o tomto příznaku jako dokladu vědomého politického vymezování moderní národní identity. Od vydání *Rosenmüllerových českých novin* a později v tzv. době obrozenecké i českých časopisů se však nadále vyvíjejí v českém a později moravskoslezském prostoru dvě převažující jazykové linie: německy psaná žurnalistika a česky psaná žurnalistika.

S počátkem parlamentního systému v habsburské monarchii v roce 1848, který žurnalistiku fakticky (ale i de iure

– zrušení cenzury v březnu 1848) legitimoval jako přirozenou součástí nových struktur veřejné politické komunikace, objevil se záhy list, který reflektoval koexistenci dvou národních politických programů a snahu o jejich překlenutí společnou politickou nadstavbou – liberalismem. Jednalo se o německy psané noviny *Union* (1848 – 1849). Po hiátu v parlamentním politickém životě v 50. letech 19. století význam německy psaných novin vyjadřujících zájmy české (či alespoň části české politické elity) vyústil v konfrontační smysl. Od roku 1862 německé noviny *Politik* (1907–1919 s následníkem *Union*) redigované Janem Stanislavem Skřejšovským měly plnit výhradní funkci informativně propagačního prostředku národně českého liberálního programu v prostředí německých čtenářů. Nejednalo se o primitivní utilitární formu překladových novin, které by byly založeny na transponování obsahů zveřejňovaných v hlavních českých novinách té doby typu *Národních listů* do němčiny. Byly to noviny se svébytnou redakční praxí a záměrem, v nichž publikovali vedle jen jazykově německy vybavených žurnalistů a publicistů i bilingvní novináři. Étos záměru tohoto listu spočíval v zprostředkovávání povědomí o stavu a vývoji národně české politiky v kruzích německy čtoucí publik (příslušníci identifikující se s německým liberálním programem, státní úředníci, aristokracie, elity jiných rakouských a eventuálně i zahraničních národů) s ambicí nejen tuto politiku propagovat, ale také pro ni získávat pochopení jazykově srozumitelnou cestou.

Uvedená redakční svébytnost a samostatnost měla i jiný význam. Pro řadu představitelů tvořících se národně českých elit, a nejen elit, rozšiřoval list nabídku „zájmově českých“ novin, protože tito lidé uměli jak česky, tak německy. Německá společnost, vedle níž se česká společnost stále dynamičtěji rozvíjela, tento komunikační most spíše ignorovala. Často demonstrativní odmítání německé veřejnosti vzít na vědomí tyto pokusy o komunikaci a zužitkovat je přinejmenším pro zvýšení vlastní informovanosti o povaze a snahách národnostně antagonistické skupiny postrádalo racionalitu a nebylo právě dokladem tolik zdůrazňované převahy. Šlo spíše o únik do izolace, která měla zabránit pronikání nepřijemných poznatků zpochybňující vlastní obraz světa, o strategii obrany před tlakem zvenčí a o zachování vlastních schémat myšlení. Je ostatně příznačné, že německá politika od roku 1848 nepodnikala analogický a pozitivní pokus v podobě působení na českou veřejnost její vlastní řečí. A to ani v době, kdy se paralelní znalost němčiny v českém prostředí díky působení českého školství začala intenzivně snižovat.

Je patrné, že pro českou politiku nespočíval přínos vlastního německého publicistického působení jen v dosažení informativně propagačního efektu, který ostatně byl za monarchie a později i v republice relativně malý. Kulturně subtilnější, nicméně pro kvalitu sebereflexe svých aktivit a ambicí užitečný význam, nalézala česká politika pomocí tohoto typu německého komunikačního prostředku v rozšiřování vlastního obzoru a udržování určité psychické pružnosti. Uvědomování si názorové odlišnosti potencionálního publika, odlišných kritérií pro posuzování jednotlivých politických a kulturních otázek ukládalo jistá omezení formulacím vlastních zájmů a osvětlovalo i souvislosti, které bylo v zápalu národnostních sporů možné v působení na českou

veřejnost přehlédnout. Pokud platí známý Wittgensteinův teorém, podle něhož náš svět nesáhá dále než naše řeč, i pro politiku, pak byla faktická dvojjazyčnost české politiky a české žurnalistiky nezanedbatelnou výhodou, které nejspíše představitelé české politiky uměli využívat. Německé žurnalistické působení z české strany potom bylo také svého druhu potvrzením sebevědomí politiky, která stala za ním. Šlo o doklad překonání převahy němčiny, která jako každá hegemonie řeči znamenala také „hegemonii určitých struktur panství, určitých vzorů chování, životních vzorů a ideologií“¹¹.

Je pouze příznačné, že T. G. Masaryk, který v tomto směru podstoupil v české politice před první světovou válkou nejdále, se intenzivně zabýval myšlenkou založit velký slovanský deník vydávaný ve Vídni v německém jazyce. Deník měl sloužit českým i jihoslovanským zájmům a podle Benešova svědectví vedl Masaryk k realizaci této ideje řadu praktických jednání: „...Jednal s Beaufortem¹², ten byl ochoten převést „Union“ do Vídně. Masaryk chtěl se zase vrátit k jménu „Politik“. Pašič by byl přispěl penězi, ale nešlo to, byli by řekli, že je to srbské. Angličtí přátelé byli velice pro to. Steed vyjednával s Cranem¹³, který by na list jihoslovanský a český rád přispěl...“¹⁴ Z projektu nakonec sešlo z řady politických i technických důvodů, ale T. G. Masaryk se k této myšlence po roce 1918 vrátil a její výslednou realizací se stal německy vydávaný deník *Prager Presse*.

Podmínky pro založení nového, německy psaného deníku byly po 28. říjnu 1918 stěží příznivější než v předchozích etapách. Snížila se samozřejmě váha ekonomických, organizačních a technických obtíží spojených s tímto podnikem, a to již proto, že v nových podmínkách nešlo o soukromou iniciativu, ale o státní zájem, jehož iniciátoři byli navíc ve vrcholných státních funkcích. Předpoklady přijetí nového listu německým publikem a tedy i naděje na odpovídající efekt jeho působení však byly s ohledem na vývoj česko-německých vztahů horší, než kdykoliv předtím. ...¹⁵ O tom svědčí mnohé protesty, které byly zprvu zaměřeny proti zahájení vydávání listu, a také skutečnost, že negativní ohlasy se ozývaly průběžně i v dalších letech, když už list vycházel. Příkladem může být jeden z mnoha textů tažení, které proti vycházení *Prager Presse* vedl list 28. říjen, ve kterém se praví: „...*Prager Presse*, tak jak byla uvedena v život, s takovými náklady a s takovým furorem, je...podnikem přímo hazardním a marnotratnicím, o čemž nás jistě přesvědčí nejbližší budoucnost. České obecnstvo *Prager Presse* číst nebude, to má listy české a doba šedesátých let již minula, kdy aspoň patricijské české rodiny potřebovaly svou německou *Politik*. A německé občanstvo také *Prager Presse* číst nebude, aspoň ne v té míře, jak proponenti předpokládají, neboť má listy svých politických stran a svého smýšlení a německý patriotism bude se náležitě starati, aby

Prager Presse postavil na německý pranýř. A cizina? Dosavadní zkušenosti se zaniklou *Union* nebo s nynější *Gazette de Prague* mohly již vyléčiti příslušné kruhy z oné megalomanie, kterou zdají se býti stíženy, domnívajíce se patrně, že okolo československé republiky, popř. snad jich samých točí se celý svět...“¹⁶

Deník *Prager Presse* zahájil své vydávání 27. března 1921 a byl nucen ukončit svou existenci 31. prosince 1938. Po celou dobu vycházel v nakladatelství *Orbis* jako neoficiální tribuna čs. vlády, a jak již bylo naznačeno, zejména ministerstva zahraničních věcí. List vedl od období příprav do jeho zániku vynikající znalec české i světové novinářské scény Arne Laurin, který kolem sebe shromáždil plejádu vzdělaných a zkušených redaktorů i spolupracovníků a list se stal v zahraničí jedním z nejcitovanějších v otázkách našeho státu, včetně kultury. Ve své funkci reprezentativního tiskového orgánu pro cizinu se *Prager Presse* snažila nejen dodržovat přísné dekorum, ale také respektovat zájem ministerstva zahraničních věcí a celého hradního křídla – představit v zahraničí Československo jako konsolidovaný státní útvar ve středoevropském prostoru.

Závěr

Vydavatelská činnost společnosti *Orbis* nepochybně měla v období svého působení v předválečném Československu velkou zásluhu na šíření dobrého jména státu do zahraničí, především do zemí Malé dohody, ale i do dalších evropských i mimoevropských zemí. Z vydavatelské produkce společnosti *Orbis* je patrné, že se jednalo o strategicky promyšlenou činnost, která na jedné straně přímo oslovovala relevantní cílové skupiny v zemích, jež pro zahraniční politiku a diplomacii samostatného Československa byly významné, na druhé straně produkcí určenou dovnitř státu nepřímo budovala pozitivní obraz Československa, zvláště jeho politiky směřující ke stabilizaci soužití německého a českého živlu. List *Prager Presse*, tuto snahu dokládá. Samotná vydavatelská instituce však nemohla, především ve druhé polovině třicátých let, eliminovat změnu politického vnímání Československa a vliv nacistické propagandy.

Literatura

- BENEŠ, E. (1935): *Světová válka a naše revoluce*. Praha: Orbis a Čin
- KÖPPOVÁ, B. (1985): Kulturní rubrika *Prager Presse* 1921-1924, UK
- DEJMEK, J. (2006): Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Nakladatelství Karolinum
- LEUNBERGER, T. (1975): *Geschichte als Sprachkampf*. IN: *Sprache und Herrschaft – Die umfunktionierte Wörter*. München: Hrsg. Von Gerd Klaus

¹¹ Leunberger, Theodor: *Geschichte als Sprachkampf*. IN: *Sprache und Herrschaft – Die umfunktionierte Wörter*. Hrsg. Von Gerd Klaus, München 1975, s. 47

¹² Pražský nakladatel a majitel tiskárny, kde se tiskl list *Union*.

¹³ Šlo o Charlesa Richarda Cranea, amerického průmyslníka a demokratického politika.

¹⁴ Edvard Beneš: *Světová válka a naše revoluce*, Orbis a Čin, Praha 1935, s. 9

¹⁵ Barbara Köpplová: *Prager Presse*, UK s. 51 až 54

¹⁶ 28. říjen, 31. 3. 1921, č. 72, s. 1

STEJSKAL, J. (2008): *Zprávy z českého století. Tiskové agentury a česká společnost 1848-1948*. Praha: Triton 2008
VAŠEK R. (ed.) (2008): *Prezident Beneš v letech 1935–1938. Studie a edice dokumentů*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i., 2008